УДК 94:327 (437+439) «1526»

Олександра Звягіна

ФОРМУВАННЯ НОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ. БОРОТЬБА ЗА УГОРСЬКУ ТА ЧЕСЬКУ КОРОНИ 1526 Р.

У роботі зроблений аналіз перебігу та результатів боротьби за корони між провідними центральноєвропейськими монархіями Ягеллонів та Габсбургів. Виокремлені особливості зовнішньополітичних відносин між династіями та окремими представниками місцевої угорської та чеської шляхти. Розглянуті дипломатичні перипетії та особливості передвиборчого процесу, з урахуванням ролі польського чинника на специфіку проходження виборів та їх результатів для всіх учасників подій 1526 р.

Ключові слова: Угорщина, Чехія, Королівство Польща, вибори 1526 р., дипломатія.

Двадцяті роки XVI ст. стали переломним часом для розвитку Центрально-Східної Європи, періодом визначення її кордонів на декілька майбутніх сторіч, окреслення сфер впливу та визначення домінуючої політичної сили в регіоні.

Метою статті є спроба проаналізувати й узагальнити на основі наявних джерел та літератури матеріал, присвячений процесу та механізмам боротьби за угорську та чеську корони в 1526 р. між династіями Габсбургів та Ягелллонів, як чинник боротьби за домінування в Центрально-Східній Європі.

У науковому обігу наявним є коло джерел, яке дає нам можливість визначити роль польського фактора у боротьбі європейських монархів за корони Чехії та Угорщини. На сьогодні існує комплекс різноманітних за своїм характером джерел: листи, посольські інструкції, дипломатичні звіти та донесення часів правління польського короля Сигізмунда I Ягеллона. Збірку цих джерел історики умовно називають «Теки Горського», на честь їх укладача Станіслава Горського. Він працював у королівській канцелярії у XVI ст. і першим почав збирати та впорядковувати документи, які були пов'язані зі зовнішньою політикою тогочасної Польщі. Зібрані Горським документи зберігались у Національній бібліотеці у Варшаві, у бібліотеці міста Курніка та бібліотеці Чарторийських у місті Кракові. У 1852–1912 рр. частина документів була віднайдена, систематизована та опублікована завдяки зусиллям групи істориків та фонду Дзялинських у тринадцяти томах під загальною назвою «Acta Tomiciana». Частина джерел з тринадцяти томів «Тек Горського» була використана дослідниками у вивченні зовнішньої політики Королівства Польського, зокрема окремих подій виборчого процесу в Чехії та Угорщині, які ми можемо знайти в роботах таких польських науковців, як М. Богуки, М. Біскупа, З. Войцеховського, Х. Ліске, В. Поцехи, Л. Фінкеля та інших.

Важливим для висвітлення поданої теми є залучення документів, які представлені іншими європейськими країнами. До цієї групи джерел можна віднести переписку між членами династії Габсбургів, яка зберігається у Віденському державному архіві.

Загалом історіографія питання виборів короля Чехії та Угорщині у 1526 р. бере свій початок у XIX ст. У цей час з'явився ряд наукових розвідок, присвячених викладенню основного фактичного матеріалу подій до і після виборів 1526 р. Це роботи таких польських істориків як М. Бобжинського, А. Герберштейна, Х. Ліске, Л. Фінкеля та інших. Більшість праць з питання виборів короля в Угорщині та конфлікту з цього приводу в рамках Центрально-Східної Європи представлено роботами польських та угорських істориків: М. Богука, М. Біскуп, Я. Ленк, Я. Марко, В. Поцеха, тощо. На жаль, українська історіографія майже взагалі не має розробок цього питання, лише окремі моменти втрати Ягеллонами корон центрально-східних країн проходять в роботі Л. Зашкільняка. Фрагментарність досліджень питання ролі польського та австрійського факторів на перебіг та результати виборів 1526 р. в Угорщині та Чехії обумовлює актуальність та новизну поданої розвідки.

1526 р. став початком трагедії для Королівства Угорського. Всередині року великі сили Османської імперії розпочали свій наступ на територію Угорщини. Незважаючи на заклики папи римського та популістські лозунги правителів західноєвропейських країн, про потребу оборони від турків, та ефемерних планів розпочати новий хрестовий похід проти мусульман, зайнявши територію християнської Візантії, жодної реальної допомоги королю Угорщини Людовіку II з династії Ягеллонів так і не було надано.

У цей час, двадцятирічний король Людовік II опинився сам на сам з османською навалою, стримати яку Угорщина не мала сили. Можливості країни були вкрай обмеженими. Попереднє правління Владислава II Ягеллона, батька молодого короля, залишило по собі країну в економічній

розрусі, без регулярної та фінансованої армії. Військовий потенціал Угорщини складався у двадцятих роках XVI ст. зі загального шляхетського ополчення, яке мало ставати до зброї в разі небезпеки цілісності країни за закликом короля та сейму.

На початку 1526 р. в Європі вже було відомо про те, що султан Сулейман I Пишний готує масштабну кампанію для нового походу в Європу після перемог імперії в Азії та Африці. Турецький наступ не був новиною для європейських монархів та політиків, що ми бачимо навіть з урядових переписок того часу [1, с. 1–3]. Підґрунтя до наступу на Захід було створене османами в попередні роки, коли у 1521 р. пав Белград, а в 1522 р. – Родос.

У планах султана Сулеймана I, які дуже скоро стали реальністю, було зайняття Середньодунайської рівнини, яка стала плацдармом для подальшої турецької експансії вглиб Європи. Метою європейських кампаній турків було втілення в життя ідеї розповсюдження та встановлення ісламського світу, яка була частиною офіційної ідеології Османської імперії на державному рівні [2, с. 77]. Завдяки релігійним принципам та імперській пропаганді турецькі піддані весь світ бачили як терен нефіксованих кордонів. Правителі, політики і солдати Османської імперії до війни 1683–1699 рр. вірили в ідею «завжди перемагаючого кордону», основним змістом якої була віра в те, що межі турецьких володінь завжди будуть збільшуватись завдяки постійному просуванню кордону вперед [2, с. 207]. Така віра у власну потугу виникала з попередніх військових успіхів імперії та створювала ілюзію динамічності рубежів країни. Це, в свою чергу, ставало причиною того, що навіть наймиролюбніші султани були прибічниками принципу «домінування ісламу» та «домінування війни» [3, с. 206].

Таким чином, з початку 1526 р. султан Сулейман I проводив збір військових сил та підготовку для однієї зі своїх наймасштабніших кампаній в Європі. Жодна країна західного світу не мала на той час настільки потужної та чисельної армії, щоб самотужки зупинити османську навалу. Все ж, Людовік II, король Чехії та Угорщини, вирішив самотужки виступити на чолі об'єднаної чесько-угорсько-хорватської армії назустріч турецьким військам, які були вже на кордонах країни на початку серпня. Молодий король Ягеллон очікував також підкріплення та поповнення своїх сил тією частиною армії, яку мав привести з собою воєвода Трансільванії Янош Заполля.

Битва між військами Османської імперії та об'єднаними силами королівств Чехії та Угорщини розпочалась на полі Могача 29 серпня 1526 р. 25-тисячна армія короля Людовіка II виступила, не дочекавшись підкріплення зі сторони воєводи Яноша Заполля, проти 75-тисячної добре підготовленої турецької армії. Нерівний бій закінчився повною поразкою угорсько-чеської армії, переважна більшість якої була знищена. М. Дучмал в своїй роботі влучно зазначила, що «Угорщина втратила квіт своєї шляхти», а разом з нею загинув і молодий король, не зоставивши по собі нащадків [4, с. 101].

В один день християнство не тільки програло битву ісламу під Могачем, але й, що було набагато важливішим, два королівські престоли Чехії та Угорщини стали вакантними. З цієї ситуації виникало питання: хто ж буде королем? Претендентів на обидві корони було достатньо. З часів Першого Віденського конгресу 1515 р. династії Ягеллонів та Габсбургів всіма силами намагались утвердити свій вплив в регіоні Центрально-Східної Європи. Загибель Людовіка II ставила на повістку дня давно наболіле питання: хто правитиме Чехією та Угорщиною.

На політичному рівні сама по собі ситуація правління цими країнами завжди викликала безліч суперечок та взаємних претензій сусідніх династій. Корону Чехії та Угорщини по черзі носили і Габсбурги, і Ягеллони. Обґрунтування своїх прав дипломатичним шляхом і шляхом шлюбних домовленостей провадили обидві династії, починаючи ще з XV сторіччя.

У випадку Чехії головним претендентом на корону вважався Фердинанд Габсбург, як чоловік Анни, доньки Владислава II, та рідної сестри загиблого Людовіка II. Також, згідно попередніх домовленостей угорської гілки династії Ягеллонів та Габсбургів від 1463 р., 1491 р. та 1515 р.

До того ж, династія Габсбургів мала широке коло прихильників серед чеської шляхти та магнатів, які впродовж попередніх років отримували пенсії та кошти від австрійського ерцгерцога Фердинанда і активно лобіювали його інтереси ще за життя королів угорсько-чеської гілки династії Ягеллонів.

Ерцгерцог австрійський в цей період надіслав ряд посольств до Чехії. 1 жовтня 1526 р. перед відкриттям елекційного сейму дипломати Єжи фон Пукхейн, Сигізмунд фон Дітріхштайн та Ян фон Штархемберг від імені Фердинанда зобов'язались не тільки прийняти та зберегти всі станові права та привілеї чеської шляхти, але й виплатити всі борги попередніх королів [5, с. 302].

Польський король Сигізмунд I був останнім представником династії Ягеллонів по чоловічій лінії і, згідно Середньовічній традиції та дідичного права, мав повні права та можливість претендувати на корони Чехії та Угорщини.

6 вересня 1526 р. до Кракова надійшла звістка про колосальну поразку чесько-угорської армії під Могачем та несподівану смерть короля Людовіка II Ягеллона. Звістку про загибель молодого

монарха прийняла королева Бона, тому що сам польський король перебував в той час у Варшаві. Спираючись на документи опубліковані В. Поцехою, ми можемо говорити про те, що польська королева відправила Сигізмунду І звістку про смерть племінника зі своїми коментарями, в яких пропонувала подивитись на позицію імператора Карла V, але, по можливості, зберегти корони Чехії та Угорщини за династією Ягеллонів [5, с.298].

14–15 вересня 1526 р. польський король Сигізмунд І розіслав листи до чеських та угорських станів, змістом яких була потреба об'єднання зусиль королівств заради протистояння турецькій загрозі, щоб уникнути ще більш трагічних наслідків [6, арк. 175; 6, арк. 178; 6, арк. 185; 6, арк. 194; 6, арк. 198]. Король також писав про те, що негайно повертається до Кракова в зв'язку з потребою організації допомоги Чехії та Угорщині проти Османської імперії. Про висунення своєї кандидатури польський монарх не говорив в цих листах ні слова, але основною тезою послань було те, що Сигізмунд І «ніколи не відступиться», «не кине Чехії та Угорщини», перед лицем турків [6, арк. 170]. Все це говорить про наміри та позицію короля. Він виставляв себе в ролі єдиної сили, яка зможе протистояти султанові та його армії, в ролі останньої надії та допомоги. Фактичний зміст листів це не акт допомоги Чехії та Угорщині, а більше самореклама польського монарха, тонкий натяк на його кандидатуру. Фактично це була пропозиція об'єднання двох держав під своєю егідою заради протистояння Османській імперії та забезпечення миру в регіоні.

У цей час на території Чехії перебував польський агент Шлонжак Бернард Претвіч, завдання якого був збір інформації та лобіювання кандидатури польського короля [7, с. 184]. Сигізмунд І Ягеллон довго зволікав з відправленням офіційного посольства до Чехії, розраховуючи на те, що місцева шляхта та магнати самі надішлють йому запрошення. З цього приводу можна говорити про певну легковірність та самовпевненість польського короля та його радників з одного боку. З іншого, це був тонкий дипломатичний хід. Адже, якщо б польський король отримав запрошення на трон від чеської та угорської шляхти, то Габсбурги не змогли б пред'явити йому зірвання попередніх домовленостей та факт втручання у виборчий процес, що могло загрожувати Ягеллонам колосальним конфліктом з імператорською династією. Тоді як в разі надходження запрошення від самих чеських чи угорських станів Сигізмунд І міг зробити вигляд вимушеного прийняття корони, як відповідь на рішення місцевої шляхти, яка мала повні права на самостійне обрання короля згідно своїх звичаїв та прав.

14 вересня 1526 р. в Гроткові чеськими станами був зібраний сейм, який мав вирішити подальшу долю країни, визначити порядок обрання на престол та основних претендентів. Серед чеських станів сформувалось два табори. Народова партія, яку очолив впливовий магнат Лев Зденко, та прогабсбурзька партія на чолі з чеським канцлером Адамом фон Неухаусом. Народова партія спочатку виступала на стороні польського короля, хоча висловлювались певні сумніви щодо поважного віку Сигізмунда І, якому на той час було п'ятдесят дев'ять років, та одлеглості країн одна від одної [5, с. 301].

8 жовтня 1526 р. в Чехії розпочав свою роботу виборчий сейм. Представники Габсбурга розгорнули бурхливу діяльність та провадили активну передвиборчу пропаганду серед чеських князів, яка включала й підкупи голосів можновладців через своїх агентів [7, с.184]. В цей час Ягеллони не мали жодного офіційного представництва під час роботи сейму. Цей факт штовхнув народову партію в Чехії до пошуку нової кандидатури на престол. Так, до виборів було вирішено залучити представників баварської династії Віттельсбахів, як давніх та запеклих супротивників Габсбургів в Європі. Саме кандидатура Віттельсбаха була представлена від імені Зденко Льва [8, с. 402]. Кандидатура польського короля поступово втрачала всі шанси на успіх, і для її підтримки потребувались активні дипломатичні дії зі сторони Сигізмунда І, який продовжував зволікати з рішенням про відправку офіційного посольства до Чехії. Він покладав надії на свої «природні» права на престол, в якості останнього представника правлячої династії по чоловічій лінії.

10 жовтня 1526 р., за запрошенням представників народового руху, до Чехії прибуло офіційне посольство від баварського князя з повноваженнями представлення його кандидатури на виборах.

Баварські дипломати не мали серед прихильників народового табору повної підтримки. До того ж, дипломатична гра, яку провадили посли та агенти ерцгерцога Фердинанда, була набагато успішнішою, в силу роздачі коштів та обіцянок. Габсбург знов зробив офіційну заяву, що не буде претендувати на право виборів королів в Чехії в майбутньому. Таким чином, чеський сейм почав схилятись більше на його сторону. Факт підкупу окремих ворожих до австрійської династії дворян дав свої плоди. В результаті, Ян Мракеш, прибічник Зденко Льва, під час відсутності проводиря народової партії, від його імені перевів весь чеський опозиційний табір на сторону Габсбургів під час роботи елекційного сейму [5, с. 305–306].

Сигізмунд І, спостерігаючи за зростом впливу Фердинанда в Чехії, 18 жовтня 1526 р. вирішив перейти до активних дій. Він зважився на формування та відправлення офіційного посольства до Чехії з обґрунтуванням своїх прав на престол та з інструкціями, які надавали їм повноваження на

висунення його кандидатури на виборах. Польські дипломати мали при собі листи до панів чеських та моравських, в яких нагадувалось про право польського короля на трон, шляхом родинних зв'язків з минулим королем Людовіком II [6, арк. 195–196]. Також Сигізмунд I звернувся до приписів «Золотої булли», норми якої були дійсними для чеських земель, за якою обрання нового короля могло відбутись лише тоді, коли вимирала вся династія [6, арк. 195–196]. В цьому випадку польський король виступав главою роду Ягеллонів за старшинством і мав право на чеський престол. Стосовно королівни Анни Ягеллонки, Сигізмунд I відзначав, що вона вже отримала з Фердинандом свій посаг [9, арк. 170]. Стани сілезькі, моравські та лужицькі підтримували польського короля, але вони не приймали участі у виборах. Отже, по суті, це не мало значення, а в самій Чехії Ягеллона вже не брали до уваги.

На жаль, цей крок був здійснений надто пізно. Посольство Сигізмунда I прибуло на виборчий сейм в сам день виборів 19 жовтня. Новим королем Чехії був, фактично одноголосно, обраний ерцгерцог австрійський Фердинанд Габсбург, який був коронований 24 жовтня 1526 р., закріпивши права своєї династії на трон.

Польський король не став оскаржувати результати виборів та не протидіяв обранню Фердинанда, вважаючи це вже за довершений факт. Сигізмунд I не збирався псувати стосунки з Габсбургами та чехами, провокувати конфлікт та збройне протистояння на кордонах свого Королівства, притримуючись політики мирного врегулювання конфліктів. Про це він писав в листі до прусського князя Альбрехта Бранденбург-Ансбахського, даючи відповідь на його ідею оскаржити результати виборів [5, с. 306].

Втрата чеської корони навчила польський королівський двір, що самі стани надсилати посольства, з проханням прийняти корону, до Сигізмунда I не будуть, що за неї потрібно боротись. Ілюзія була розвіяна, а помилка врахована під час нових виборів і боротьби за залишок спадку Людовіка II – угорську корону.

Політична ситуація в Угорщині, на відміну від Чехії, складалась більш сприятливо для включення Королівства Польського в боротьбу за корону святого Стефана. Польська дипломатія значно активізувалась. Але сама політична ситуація, як в країні, так і в регіоні Центрально-Східної Європи, була досить складною.

Так, у період XVI сторіччя королівство угорське на карті Європи розташовувалось між таких потужних країн як Королівство Польське, Священна Римська імперія германської нації та Османська імперія. В цьому випадку дві останні вели політику експансії та захоплення територій, що вже з періоду XV сторіччя робило факт захоплення угорських територій лише питанням часу.

На ряду з зовнішньополітичними факторами на стан речей в Угорщині цього періоду вплинула і внутрішньополітична ситуація. Фактично в країні існувало два могутні політичні блоки, умовно кажучи партії, які об'єднували навколо себе як могутні шляхетські родини, так і представників середньої шляхти. Так, один з таких блоків повністю знаходився під німецьким впливом, мав чітке спрямування на династію Габсбургів і всіма силами підтримував претензії імператорської родини на корону святого Стефана. Подібна відданість австрійській династії була обумовлена не тільки щирими політичними вподобаннями, але й щедрим фінансуванням представників угорської знаті Габсбургами упродовж довгих років.

Інший блок на політичній арені Угорщини представляла націоналістично налаштована шляхта, яка вбачала відродження країни та її майбутнє у обранні «народного» короля, людини, яка б була представником угорської знаті, такий собі перший серед рівних. Подібний образ монарха, обраного з кола місцевої шляхти, уособлював сильний король Мартін Кромер, за часів правління якого Угорщина переживала свій розквіт. Також цей блок характеризувався жорстким негативним ставленням до Габсбургів і взагалі до всього німецького, пов'язуючи австрійську династію з диктатом, нівелюванням прав місцевих громад та експансійною політикою.

Відмінною рисою Угорщини від Чехії була наявність не просто сильної народової партії, а харизматичного і сильного лідера – Яноша Заполля. Він був найбагатшим магнатом країни, представником старого шляхетського роду. Батько Яноша, Стефан Заполля, служив королю Угорщини Мартінові Кромеру, як написала М. Дучмал «в першу чергу мечем», беручи участь у битвах проти імператора Фредерика III, за що отримав завойовану частину Австрії в якості намісника [4, с. 102]. Вже в той час родина Заполля окреслювалась сучасниками як казково багата. Мати Яноша Заполля, Ядвіга, була донькою князя цешинсько-глогівського Пшемисла II та Анни Мазовецької і належала до роду Пястів, вигаслої династії польських королів по чоловічій лінії [4, с. 103]. До обрання у 1490 р. Владислава II Ягеллона на угорський трон на корону претендував, хоча і безуспішно, і Стефан Заполля, батько Яноша. У 1512 р. його донька Барбара стала дружиною Польського короля, хоча і померла у 1515 р. Все це сприяло зросту амбіцій Яноша Заполля, який ще до 1515 р. не раз претендував на руку Анни Ягеллонки, доньки Владислава II, яка стала, врешті-решт, дружиною Фердинанда Габсбурга.

Так, щире прагнення володіти угорською короною характерне для всього життя не тільки самого Яноша, але й його родини Заполля в цілому. Окрім самого бажання керувати Угорщиною, магнат мав фінансові та військові можливості, щоб протиставити свою кандидатуру іншим претендентам на трон. Янош Заполля був мав великі родинні статки, був воєводою Трансільванії і в його розпорядженні знаходилась велика боєздатна армія, яка не постраждала під Могачем, бо не дісталась до поля битви.

Іншими героями драми під назвою боротьба за угорську корону були, за чеським сценарієм, Сигізмунд І Ягеллон та Фердинанд Габсбург.

Говорячи про австрійського ерцгерцога потрібно зазначити, що методи отримання трону в Угорщини нічим не відрізнялись від методів використаних в Чехії. Все ті ж підкупи магнатів та високопосадовців, а також підтримка його кандидатури з боку могутнього воєводи Стефана Баторія, канцлера Стефана Бродеріка та овдовілої по Людовіку ІІ королеви Марії, яка була рідною сестрою Фердинанда.

Говорячи про кандидатуру Сигізмунда І і особливості польської дипломатії в Угорщині спочатку потрібно окреслити стан, в якому знаходилось Королівство у двадцятих роках XVI ст.

Польща, як і Угорщина, у XVI ст. мала потужних і дуже неспокійних сусідів. Фактично країна була оточена з усіх боків ворожими державами, які мали багато територіальних претензій як до самого Королівства, так і до Великого князівства Литовського, підвладного Ягеллонам і об'єднаного з Польщею в рамках персональної унії монарха. На Заході німецькі князі та австрійська династія Габсбургів прагнули до нівеляції політичної влади Ягеллонів в Центрально-Східному регіоні, а також мали претензії до Пруссії, приєднаної остаточно в рамках васального князівства до польських земель тільки у 1525 р.

На сході Велике князівство Московське розпочало політику «збору руських земель», претендуючи на значні території, які колись входили до складу Київської Русі і в XVI ст. складали частину Великого князівства Литовського.

На полудні кордон з татарами відрізнявся нестабільністю і постійними нищівними набігами, що спричиняло спустошення та розграбування земель. Гостро стояла проблема васальної залежності князівства Молдавського та постійні прикордонні конфлікти з ним. На додаток всі ці проблеми сусідства проходили на тлі постійної небезпеки османської навали, стримати яку Польща не мала самотужки жодних ресурсів, ані матеріальних, ані людських.

В середині країни в цей час влада короля була обмеженою сеймом та Сенатом. Король Сигізмунд І у своїй внутрішній політиці спирався на магнатів для того, щоб підпорядкувати своїй владі середню та дрібну шляхту. Підтримка королівської влади представниками найзаможнішої шляхти мала свою ціну. Результатом такої політики був великий вплив урядників та магнатів на механізми прийняття рішень королем, а також на формування курсу зовнішньої політики держави.

В історіографії прийнято вважати, що при польському королівському дворі Сигізмунда І існувало дві політичні сили, які умовно називаються партіями [7, с. 165–178; 10, с. 155; 11, с. 306]. Перша традиційно носить назву прогабсбурзької. Вона була представлена рядом магнатів і підтримувалась за рахунок коштів ерцгерцога австрійського Фердинанда. Її діяльність можна окреслити повною лояльністю до імператорської династії, підтримку її інтересів при польському королівському дворі, інтригами і підкупами заради схилення короля на союз з Габсбургами та слідування інтересам цієї династії.

У сфері зовнішньої політики представники поданої партії виступали не тільки за повну та безумовну підтримку імператорської династії, але й за війну з Османською імперією, були противниками відносин та союзів з Францією. До лідерів прогабсбурзької партії історики відносять Анджея Кжицького, канцлера коронного Кшиштофа Шидловецького та підканцлера коронного Петра Томицького.

Інша політична сила носить назву народової партії. Векторами політичної діяльності цієї партії були союз з Францією та Туреччиною, розуміння небезпеки домів Габсбургів та Гогенцолерів [7, с. 163]. Основним завданням – протистояння поширенню німецьких впливів як в самій Польщі, так і в регіоні, укріплення позицій і розширення впливу династії Ягеллонів на теренах всієї Центрально-Східної Європи. До цього політичного крила відносять єпископа і голову польської католицької церкви Яна Ласького, дружину Сигізмунда І королеву Бону Сфорцу, Петра Гамрата та маршалка коронного Петра Кміта.

Серед істориків прийнято вважати, що домінування тієї чи іншої політичної сили повністю визначало зовнішньополітичний курс Королівства Польського та формувало вектори укладення ним союзів. Отже, відповідальність за вироблення тієї чи іншої позиції у сфері міжнародних відносин повністю покладають на діяльність тієї чи іншої партії. В цьому питанні потрібно повністю погодитись з думкою польського історика Л. Фінкеля стосовно того, що механізми прийняття рішень у міжнародних відносинах Королівства були набагато глибшими ніж вплив політичних партій при

польському дворі. Незважаючи на те, що кожна з партій в свій час мала значний вплив на Сигізмунда І, жодна з них не керувала повністю королем і не виносила остаточних рішень [12, с. 22]. В цілому, питання існування політичних партій при польському королівському дворі видається доволі сумнівним. Неможливо заперечувати той факт, що в Польщі періоду XVI ст. існувало два політичні вектори, два бачення шляху країни в області міжнародних відносин: один прогабсбурзький, спрямований на сприйняття імперської династії в якості покровителя Королівства, інший – більше скорегований під власні інтереси держави, спрямований на затвердження впливу Ягеллонів у Центрально-Східній Європі.

Все ж, ці вектори назвати словом «партія» дуже складно і, по суті, неможливо. Так, згідно визначення, яке наводить політолог М. Юрій «політична партія – це організована група громадян, що виражає інтереси тих чи інших соціальних верств і прагне до реалізації своєї мети шляхом боротьби за державну владу і її використання» [13, с. 167]. Таким чином можна дійти висновку, що при польському дворі не існувало організованої групи громадян, незважаючи на окреслення, наприклад, за Петром Томицьким прогабсбурзького вектору не потрібно забувати, що, за часів одруження Сигізмунда І на Барбарі Заполля та часів проектів укладення союзів з Францією на початку 20-х рр. XVI ст., підканцлер представляв інтереси іншого вектора, виступаючи «за» такі союзи і зв'язки на міжнародному рівні. Тобто фактично у 20-х рр. XVI ст. в Королівстві Польськім жодних партій не існувало. Були окремі особистості, дії яких мотивувались зисканям впливу при королі та пошуком шляхів зміцнення власної влади, що автоматично наштовхувало їх на вибір вектору у сфері зовнішньої політики, який міг легко змінитись на протилежний, залежно від нагальних потреб та мети, яку переслідував той чи інший високопосадовець.

Отже, існувало два напрями реалізації зовнішньої політики Польщі у першій половині XVI ст. Перший носив характер прогабсбурзький, інший – народовий, тоді як певні політичні діячі лише долучались до цих векторів. Просто якогось з напрямів вони притримувались частіше і завзятіше, якогось рідше, що залежало від того, де більше переважала особиста вигода.

Таким чином, на польського короля Сигізмунда І у питанні здобуття угорської корони та проблеми висування своїх претензій на неї здійснювався подвійний тиск. З одного боку, виходячи з геополітичного розташування країни на міжнародній арені. З іншого, враховуючи традиційне існування двох векторів бачення розвитку зовнішньої політики при королівському дворі, всередині країни. Польський монарх у 1526 р. опинився в доволі складній ситуації.

За радою сенаторів, зокрема підканцлера Петра Томицького і єпископа Перемишлю Анджея Кжицького, а також королеви Бони Сфорци, Сигізмунд І вирішив боротись за своє право на корону святого Стефана, незважаючи на ризик спровокувати конфлікт з Габсбургами та Османською імперією [8, с. 647]. Враховуючи той факт, що офіційно у віденському трактаті 1515 р. не було чітко прописано право престолонаслідування Габсбургів в разі переривання династії Ягеллонів. Все ж, наміри польського короля було вирішено тримати в таємниці, щоб не спровокувати погіршення відносин з двома імперіями.

Для реалізації претензій польського короля на угорський трон було вирішено надіслати придворного шляхтича Миколая Ніпшича з таємною місією до Буди. Згідно інструкцій, наданих Ніпшичу від 15 вересня 1526 р., можна зрозуміти, що польська правляча еліта не вірила в такі колосальні втрати угорської армії під Могачем і до кінця сумнівалась в правдивості інформації щодо смерті короля Людовіка II. Саме тому, польський шляхтич мав розвідати ситуацію в країні, а коли б відомості з Буди підтвердились, податись з листами до угорських магнатів, воєводи трансільванського Заполля та овдовілої королеви Марії [6, арк. 175; 6, арк. 178; 6, арк. 185; 6, арк. 194; 6, арк. 198]. Завданням Ніпшича була розвідка позицій та шансів Сигізмунда І на опустілий трон, а також завуальоване висунення його кандидатури серед угорської шляхти вмотивоване потребою оборони країни від турків досвідченим, розумним і «справедливим королем» [6, арк. 170; 9, арк. 171–175]

В своїх зверненнях до угорської шляхти Сигізмунд І наголошував на потребі якнайшвидшого обрання нового короля, який завдяки своїй сильній армії та сусідству зміг би захистити країну від турків, а паралельно червоною ниткою проходить думка, що польський король «ніколи від Угорщини не відступиться» [6, арк. 170]. Окремий лист був адресований Яношу Заполля, в якому Сигізмунд І нагадував про давні союзи і дружбу між родинами та свою готовність до переговорів щодо власної кандидатури на трон Угорщини, розраховуючи на підтримку воєводи трансільванського серед місцевої шляхти та магнатів [6, арк. 174].

Місія Ніпшича до Угорщини була добре спланованим тонким дипломатичним ходом з яскравим елементом самореклами польського монарха і сама по собі являла вдалий крок, окрім одного «але» – самої особистості, яка була обрана на реалізацію цієї кампанії. Ніпшич був агентом Габсбургів і отримував від них пенсію, що провалило плани польського двору, після зради шляхтича. Він не просто не виконав надані доручення, але й передав плани та інструкції

Сигізмунда І королеві Марії, сестрі Фердинанда, та Стефанові Баторію [7, с. 184; 6, арк. 210]. Зрада Ніпшича була розкрита завдяки донесенням і діяльності агента королеви Бони в Пресбургу, воєводи равського Яна Тшенського [5, с. .299–300].

В цей час, паралельно з подіями в Угорщині, при польському королівському дворі діяло австрійське посольство від імені Фердинанда на чолі з Томашом Каммерером, завданням якого було заручитись підтримкою кандидатури Габсбурга у Сигізмунда І. Польський король в свою чергу довго не приймав посла, до 2 листопада 1526 р., виправдовуючи затримку релігійними святами. Після чого габсбурзький посол отримав досить двозначну відповідь, суттю якої була теза, що польський монарх зробить все можливе для того, щоб убезпечити Угорщину від розділу, сприятиме обранню єдиного короля та захисту країни від турків [5, с. 313–314]. В цій відповіді немає жодного натяку на те, що Сигізмунд І робить ставку на Фердинанда, або визнає його єдиним законним монархом Угорщини. Австрійський посол трактував відповідь польського короля по своєму – в сенсі підтримати його сюзерена. В той час як сам монарх таким чином, не протиставляючи себе Габсбургам, залишив місце для політичних маневрів.

Паралельно з австрійським посольством при польському дворі йшла гостра дискусія щодо питання чи варто Сигізмунду І висувати офіційно свою кандидатуру на корону святого Стефана шляхом надіслання посольства до Угорщини на виборчий сейм. Активну позицію у цьому питанні зайняла королева Бона, виступаючи за винесення спадкових прав Ягеллонів на виборчому сеймі. Такої ж позиції притримувались ряд польських сенаторів, зокрема підканцлер Петро Томицький та Анджей Кжицький. Саме останні два шляхтичі наполегливо радили королю боротись за угорську корону, тоді як за думкою історика Х. Ліске сам польський монарх був проти, бо не бачив сили для правління анархічною Угорщиною та користі для Польщі [14, с. 247–248].

На думку автора висновки історика Х. Ліске є необґрунтованими. Сигізмунд І насправді міг розуміти, що для Польщі корона святого Стефана не мала б жодної практичної користі. Країна потребувала багато зусиль і, окрім турків та Габсбургів, мала проблеми з татарами, московітами та орденом, а Угорщина лише б потребувала додаткових сил та ресурсів. Але тут потрібно зрозуміти, що політика раннього Нового часу більше ґрунтувалась на середньовічних ідеях домінування та престижу, а не меркантильних міркувань. Потрібно зважати на ментальність правлячих кіл XVI ст., для яких основою було не вирахування прибутків, а питання статусу династії на європейській міжнародній арені. Так, говорити про те, що польський король апатично ставився до ідеї висунення своїх прав на угорську корону дуже складно, виходячи з його позитивного ставлення до цього політичного кроку, яке простежується не тільки в діях монарха, але й в його бесідах з Петром Томицьким. Саме такі настрої Сигізмунда І в своїх листах переказував польський підканцлер угорському канцлеру. Тут наголошувалось на тому, що Ягеллон зробить все можливе для порятунку країни і в жодному випадку не має наміру відступатись від Угорщини [5, с. 312].

Впевненість польського короля щодо своїх позицій в Угорщині зміцнив ряд факторів. Так, 31 жовтня 1526 р. до монарха та канцлера Кшиштофа Шидловецького надійшли листи від Яноша Заполля. Зміст листів до нас не дійшов, але його можна реконструювати завдяки відповіді на них польського короля. Трансільванський воєвода просив польського монарха надіслати посольство на виборчий сейм та заклик до угорської шляхти, пропонував свою підтримку, фактично визнаючи повні права на корону за Сигізмундом І [6, арк. 199]. Іншим спонукаючим чинником було те, що рідний брат Фердинанда Габсбурга, імператор Карл V, не міг надати ані фінансової, ані військової допомоги останньому, бо в цей час сконцентрував всі свої сили на боротьбу з Францією в Італії.

Отже, Сигізмунд І мав підтримку всередині своєї країни, та виглядало так, що мав підтримку в Угорщині в питанні відстоювання своїх прав на корону по Людовіку II, результатом чого стало рішення надіслати посольство на елекційний сейм і висунути претензії щодо своїх прав на корону. Одразу ж по від'їзду посла Габсбургів наказом Сигізмунда І на початку листопада 1526 р. з Кракова до Угорщини на виборчий сейм рушили посли короля: єпископ пшемисловський Анджей Кжицький та каштелян Станіслав Спровський. [6, арк. 202].

Інструкції польських послів містили в собі звернення до угорської шляхти про потребу обрання короля, який би зміг захисти та об'єднати країну, і те, що польський монарх не зичить собі нової корони, а тільки прагне уберегти християнство від турків [6, арк. 201–202]. Також, інструкції містили нагадування про те, що династія Ягеллонів правила в Угорщині і не згасла повністю по чоловічій лінії [6, арк. 201–202]. Тут же ми знаходимо повноваження послів звернутись до воєводи Яноша Заполля по допомогу у сприянні вибору кандидатури польського короля, розраховуючи на добрі відносини з воєводою та кровні узи, які їх пов'язували [6, арк. 201–202]. Самі інструкції не містять відвертих претензій Сигізмунда І на угорську корону, що пояснюється тим, що дипломатичні доручення могли потрапити не в ті руки, планувалось приховувати справжні наміри монарха якомога довше.

Здавалось, успіх делегації був забезпечений. Отримання угорської корони для польського королівського двору вважалось вже суто формальністю, але все склалось досить неочікувано. 11

листопада 1526 р. частина угорських станів, яка зібралась на виборчий сейм в Токаї, проголосила новим королем Угорщини Яноша Заполля, про що польські посли довідались в той час, коли знаходились в дорозі на сейм. При цьому, друга половина угорської шляхти знаходилась на іншому сеймі в Хайнцбургу з метою обрання на корону святого Стефана Фердинанда Габсбурга, якого вони проголосили королем трохи пізніше 17 грудня 1526 р., після звістки про обрання Яноша Заполля.

Обрання трансільванського воєводи на угорський трон стало несподіванкою для польського королівського двору, але не викликало жодних здивувань у шляхти, яка зібралась на сейм в Токаї.

По-перше, потрібно зауважити, що Янош Заполля оголосив початок сейму в Токаї 5 листопада 1526 р., а листи до Сигізмунда І та канцлера Кшиштофа Шидловецького надішли до Кракова в останніх числах жовтня 1526 р., що фізично унеможливлювало такий швидкий і вчасний приїзд польських послів на вибори, про що воєвода не міг не знати. Тобто, сміливо можна погодитись з думкою Х. Ліске, що Янош Заполля навмисне надіслав листи-запрошення до Королівства Польського за кілька днів до відкриття сейму, для того, щоб останній Ягеллон не зміг пред'явити претензій на угорську корону [14, с. 246]. Але в той же час Заполля розумів, що його обрання не усуне з політичної гри австрійського ерцгерцога, і в подальшому він буде потребувати не тільки союзників, але й тих монархів, хто зможе йому допомогти, тому не хотів псувати добрі відносини з польським королем.

По-друге, дивним видається збіг, що польських послів по дорозі на сейм затримали в Сілезії у Фриштаку, в гостях у Казимира, князя цешинського, рідного дядька Яноша Заполля. З цього виникає логічне питання: а чи то був збіг?

Саме під час свого перебування в Сілезії польські посли дізнались про обрання Яноша Заполля королем. По надходженню цієї новини вони мали таємну аудієнцію у Казимира, дядька Заполля, не відкриваючи справжньої мети свого приїзду. За думкою В. Поцехи, Анджей Кжицький, запропонував проект, згідно якого спадкоємцем Заполля був би визнаний Сигізмунд Август, син польського короля [5, с. 315]. Хоча неможливо з впевненістю стверджувати, що проект був сформований саме Анджеєм Кжицьким і саме під час його перебування в Сілезії, все ж така концепція мала місце. Доказами реального повстання подібного проекту може слугувати те, що в цей час при австрійському дворі ширяться чутки про бажання Сигізмунда І в разі смерті Заполля осадити на троні Угорщини свого сина [14, с. 264].

В Сілезії, коли польські посли дізнались не тільки про обрання Яноша Заполля, але й про його коронацію, то повстало питання: чи є сенс їхати далі? Фактично їх повноваження були невілійовані фактом здобуття воєводою трансільванським корони, місія не мала сенсу. Посли Сигізмунда І опинились в складному становищі. Вони не могли розкрити Яношу Заполля справжньої причини свого візиту в Угорщину, а не їхати до нього було б дивним, тому що яке тоді пояснення мети подорожі дипломатів. При цьому, візит до новообраного короля міг спровокувати погіршення відносин з Габсбургами. Незважаючи на великий ризик Анджей Кжицький та Станіслав Спровський вирішили все-таки продовжити свою подорож. Посли поставили перед собою нове завдання дізнатись про розташування сил та політичне становище в Угорщині, розвідати подальші плани нового короля [14, с. 258–259]. Дипломати мали підштовхнути Яноша Заполля шляхом переговорів на укладення миру з Туреччиною та запевнити його не укладати жодних союзів політичних чи династичних без відома та згоди Сигізмунда І [5, с. 315–316].

Польські посли по шести днях коронації Яноша Заполля, 16 листопада 1526 р., тільки прибули до резиденції нового угорського монарха в Тренчині. В час перебування дипломатів при дворі Заполля Сигізмунд І надсилає нові інструкції, згідно яких вони мали підтримувати теплі відносини з новим королем. При цьому, жодних обітниць не давати і жодні союзи не укладати, тому що Фердинанд почав свої вибори та планував коронацію, про що вже було достовірно відомо в Королівстві [6, арк. 205; 6, арк. 208]. Польський король наказував зайняти позицію вичікування до того часу, поки не стане зрозуміло, хто з угорських монархів сильніший і хто з них візьме гору [6, арк. 205].

Перебування польських послів при дворі Заполля викликало ряд проблем. Зокрема, потребу виправдання мети своєї подорожі до Угорщини та проблему конфлікту з Габсбургами. Ці проблеми були вирішені завдяки неабиякому дипломатичному талантові Анджея Кжицького. Він написав листи до Австрії єпископу Каммерару та канцлеру угорському Бродарікусу з прогабсбурзкьої партії, знаючи напевне, що ця інформація відразу ж буде передана Фердинандові. Посол писав про те, що: «король Сигізмунд за порадою своїх радників у перші ж дні після смерті племінника мислив претендувати на угорську корону, але довідавшись про такі ж наміри Фердинанда, вислав, як відомо, на народний сейм посольство для підтримки кандидатури Габсбурга. Посольство прибуло запізно і ні чим не могло зарадити, але згідно вимог етикету не могло відразу ж поїхати і мало нанести візит іншому новообраному королеві» [5, с. 318; 6, арк. 212; 6, арк. 213].

Таким чином, Анджей Кжицький демонстрував не тільки те, що його король ніколи не йшов проти Габсбургів та не претендував на угорський трон, але й пояснював, не наводячи лишніх підозр, своє перебування при дворі Запольї. Листи польського дипломата були, як ніколи,

своєчасними, тому що Фердинанд загрожував Польщі зірванням миру з Москвою та нацькуванням князя Василя на Литву.

Ми можемо зробити висновок, що 1526 р. став однією з ключових точок у розвитку регіону Центрально-Східної Європи, визначивши його долю на багато десятиріч вперед. Фактично це час втрати влади в регіоні династії Ягеллонів і переходу її до рук Габсбургів. Проблема домінування в Центрально-Східній Європі була вирішена на користь імператорської династії. Польська Корона назавжди лишилась і угорської, і чеської корони, а з ними і свого статусу провідної династії Європи.

Все ж, в поданий час, незважаючи на всі перешкоди, польський король Сигізмунд I робить все можливе в рамках політики і дипломатії для того, щоб отримати спадок по своєму племінникові Людовіку II. Польський монарх поніс поразку у відкритому протистоянні за обидві корони центральноєвропейських країн, незважаючи на втрату навіть надії на отримання Чехії під свою владу, Сигізмунд I не залишив спроб повернути Угорщину до складу своїх володінь. Польща, втративши реальний шанс отримати корону, вирішила повернути її Ягеллонам шляхом дипломатичних хитрощів та шлюбних союзів. Під час протистояння між двома королями, Фердинандом Габсбургом та Яношем Заполля, в Угорщині Сигізмунд I спочатку займає нейтральну позицію, а з часом виступає в якості третьої сили в угорському конфлікті, яка мала за мету послаблення і Габсбурга, і Заполля.

Таким чином, двадцяті роки XVI ст., зокрема 1526 р., стали часом ключових політичних перетворень у Центрально-Східній Європі, періодом визначення подальшої долі регіону, періодом який запрограмував його розвиток на цілу епоху раннього Нового часу. Зміни були кардинальними і стосувались не тільки системи влади в самих центральноєвропейських країнах, зокрема Чехії та Угорщини, але й визначили нового політичного лідера цієї частини Європи. Окреслили нові виклики та загрози, зокрема зі Сходу в обличчі Османської імперії, та стали причиною довготривалої конфронтації на території Угорщини, яка в результаті багаторічної громадянської війни була поділена на дві частини і відкрила туркам вхід в Європу. Фактично 1526 р. став ключовим часом руйнування середньовічних традиційних політичних систем та укладів в Угорщині та Чехії та встановлення нового порядку.

Список використаних джерел

1. Wypisy z listów Zygmunta I. Króla polskiego // Starożytności historyczne polskie: czyli pisma i pamiętniki do dziejow Dawnej Polski, listy królow i znakomitych mężów, przypowieści, przysłowia. / Grabowski Ambroży. – Kraków: Czech, 1840. – T.II. – S. 1–3. 2. Inalcik H. Imperium Osmańskie. Epoka klasyczna 1300–1600 / I. Halil; [przekład z tureck. J. Hunia]. – Kraków: Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2006. – 265 s. 3. Kołodziejczyk D. Between universalistic claims and reality: Ottoman frontiers in the early modern period / D. Kołodziejczyk // The Ottoman World / edited by Christine Woodhead. – L.: Routledge, 2012. –P. 205–220. 4. Duczmal M. Izabela Jagiellonka – Królowa Węgier / M. Duczmal. – W.: Wyd.: Rytm, 2000. – 445 s. 5. Pociecha W. Krolowa Bona (1494–1557). Czasy i Ludzie Odrodzenia / W. Pociecha. – T.II. – Poznan: Tow. Przyjaciol Nauk, 1949. – 598 s. 6. Acta Tomiciana // [упоряд.: S. Gorski]. – Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1876. – T.VIII. – 668 s. 7. Bogucka M. Bona Sforza // M. Boguka. – W.: PIW, 1989. – 331 s. 8. Historia dyplomacji polskiej. Polowa X w. – 1572 / red. Marian Biskup. – W.: PWN, 1980. – T.1. – 874 s. 9. Acta Tomiciana // [упоряд.: S. Gorski]. – Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1857. – T.VII. – 651 s. 10. Biskup M. Polish Diplomacy during the Angevin and Jagiellonian Era (1370–1572) / M. Biskup // The History of Polish Diplomacy X-XX c. / G. Labuda, W. Michowicz. – W.: Sejm Publishing office, 2005. – S. 132–177. 11. The Cambridge History of Poland. From the Origins to Sobieski (to 1696) / ed. W.F. Reddway, J. H. Penson. O. Halecki. – NY: Octagon books, 1971. – 607 s. 12. Finkel L. Polityka ostatnich Jagiellonow / L. Finkel // Pamietnik zjazdu Historyczno-Literackiego imenia Mikolaja Reja / red. Wiktor Czermak. – Krakow: Nakladem Akademii Umiejetnosci, 1910. – S. 7–55. 13. Юрій М. Ф. Політологія / М. Ф. Юрій. – К.: Дакор, 2006. – 416 с. 14. Liske X. Studia z dziejow wieku XVI / X. Liske. – Poznan: Knigarnya J.K. Zupanskiego, 1867. – 324 s.

Александра Звягина

ФОРМИРОВАНИЕ НОВЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ ПОЛИТИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ЦЕНТРАЛЬНО-ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ. БОРЬБА ЗА ВЕНГЕРСКУЮ И ЧЕШСКУЮ КОРОНЫ 1526 Г.

В работе сделан анализ процесса прохождения выборов и результатов борьбы за короны между ведущими центральноевропейскими монархиями. Выделены особенности внешнеполитических отношений между династиями и отдельными представителями местной венгерской и чешской знати. Рассмотрены дипломатические перипетии и особенности предвыборного процесса, с учетом роли польского фактора на специфику прохождения выборов и их результатов для всех участников событий 1526 г.

Ключевые слова: Венгрия, Чехия, Королевство Польша, выборы 1526 г., дипломатия.